

SUDBINA PARTIZANSKE DRAME ŠIME ŠIMATOVIĆA

Sime Vučetić

Partizanska drama »Pobjeda nije mramor« kazališnog i filmskog radnika Šime Šimatovića kulturno-historijski je datum u razvoju partizanskog teatra. Iako je tekst te drame pisac uništio još 1945. godine, možemo o njoj govoriti na temelju podataka iz onodobnih novina i po sjećanjima ljudi koji su bili upleteni u sudbinu te drame; sačuvan je drugi čin u Maje Hribar. Ali, prije nego razmotrimo slučaj drame »Pobjeda nije mramor«, valja reći neke pojedinosti u kojima je ona bila prirodno nastala; te pojedinosti, te prilike podosta su slične prilikama i okolnostima i drugih sredina u kojima se javljao partizanski teatar.

1.

Ponajprije ćemo se sjetiti puta samog autora drame i prilika u kojima se on angažira kao kazališni čovjek. Pristupivši narodnooslobodilačkom pokretu u samom početku 1941. u Zagrebu, Šime Šimatović je bio u proljeće 1943. upućen u kazališnu grupu Narodnog oslobođenja Jugoslavije pri Vrhovnom štabu ali do te grupe, zbog ratnih neprilika, Šimatović nije stigao nego je prebačen u Žumberak i to u sastavu XIII proleterske brigade u kojoj ostaje, valja reći, gotovo godinu dana. Uskoro Šimatoviću dolazi u Žumberak Joža Gregorin i talentirani đak Glumačke škole Mladen Šerment. Šimatović i Gregorin dolaze do ideje da osnuju kazališnu grupu XIII proleterske brigade: tu ideju prihvaćaju

štab brigade, komanda žumberačkog područja i Oblasni komitet partije. Razmišljajući o glumačkom kadru u Zagrebu, s kojim su žumberački glumci bili u vezi, i znajući tako da je političko stanje među glumcima i u Glumačkoj školi pozitivno, Šimatović s privolom štaba brigade šalje Šermenta u Zagreb koji s uspjehom izvodi iz Zagreba grupu mladih talentiranih glumaca (Mira Župan, Radojko Ježić, Srđan Flego, Drago Krča, Sven Lasta, Franjo Majetić) ali, zbog operativnih promjena na terenu, umjesto na Žumberak, odlaze u Slavoniju. U toj situaciji Šime Šimatović i Joža Gregorin odlučuju ipak formirati kazališnu grupu od amatera iz boračkih redova te stanu tražiti po jedinicama druge koje, prema zahtjevu štaba, valja da se moralno-politički ističu. Na sreću dolazi u to vrijeme na žumberački oslobođeni teritorij muzičar Rudolf Fumić, inače odličan gitarist, s kojim se dobilo pozvanog čovjeka za formiranje zбора. Da bi se mogla obrazovati kakva takva grupa kazališnog smjera, Šimatović i Gregorin osnivaju glumački kurs u Pribiću, koji je trajao preko mjesec dana. Osim osnovnih elemenata glume, kursiste se upoznavalo s elementima prvog programa. I kada je riječ o programu uopće, htjelo se da bude humoristično-zabavan ali i politički naglašen i mobilizacijski usmjeren te je potreba za domaćim, partizanskim djelom bila velika. Šimatović i Gregorin tako počinju pisati skečeve, aktovke ali i uvježbavati klasične komade («Sluga Jernej», «Analfabeta» i druge). R. Fumić formira zbor a osniva se čak i baletna grupa (Irena Kolesar, Šime Šimatović, E. Bartolaci, Đ. Baljkas) pa se u programe učvršćuju i čedni baletni sastavi. Tako se uz pjevanje, recitiranje pjesama, zbornskih recitacija, dramskih komada imalo i baletne točke pa su programi bili atraktivni, utjecajni i zabavni. Usred rata, u oskudici svakoj, na nacionalno slobodnom teritoriju bilo je to značajno zračenje ljudskosti i slobode.

Iz vremena toga slatkog početka, što će Šimatovića mučiti kao draga uspomena do smrti, valja registrirati (pa i ovom prilikom) premijeru toga kazališta u Vatrogasnom domu u Pribiću. Dom je bio prepun ljudi i toliki nisu ni mogli ući u dvoranu. Prisustvovali su i rukovodioci brigade, partije ali i delegacija iz Slovenije koju je predvodio Metod Mikuš. Slučajno su priredbi prisustvovala i dva padobranca Kanađanina našeg porijekla. Ta su se dva Kanađanina, usput rečeno, poslije odisejade Atlantikom, Sredozemljem, Egiptom i Italijom konačno uspjela padobranom spustiti u našu zemlju, pa su tako došli i u Pribić na priredbu Šime Šimatovića i Jože Gregorina. Tko zna gdje su ti Kanađani: umire se

i nestaje u zaboravu! Uspjeh priredbe bio je iznad očekivanja; narod je vidio da su u pokretu učeni ljudi i umjetnici. Tada se u tom političkom uspjehu obrazovao i Narodnooslobodilački odbor Pribića, što se prije priredbe nije moglo.

U tim prilikama, u tome mediju, u osjećaju nove publike koja se javlja odozdo, iz pučke podloge, Šime Šimatović pomišlja napisati funkcionalan komad za cjelovečernji program. Tako u Žumberku skicira dramu »Pobjeda nije mramor« koju, vidjet ćemo, završava u Topuskom, u Glini, gdje su Šime Šimatović i drugi bili prebačeni za pripremanje Prvog kongresa kulturnih radnika Hrvatske. Potreba za tematskim partizanskim komadom bila je neodoljiva te je Šimatović, našavši i na banijskom teritoriju potrebni kulturni medij, mogao započetu dramu sretno završiti. U Topuskom je bio ZAVNOH, mnogi javni i kulturni radnici, među kojima i Vladimir Nazor. Ljeti i u jesen 1944. priključuju se August Cilić, Marijan Lovrić, Jozo Laurenčić, Duje Biljuš, Drago Ivanišević i drugi. Žumberačka kazališna grupa prerasla je u Centralnu grupu pri ZAVNOH-u. Tek se sada opet žumberački glumci susreću sa Šermentom i njegovom grupom iz glumačke škole koja je stigla iz Slavonije među kojima su bili Emil Kutijaro, redatelj Đoka Petrović i drugi.

Do odluke da se drama »Pobjeda nije mramor« postavi na repertoar put nije bio tako jednostavan kako, možda, danas neke može izgledati. Nisu tome smetale samo operativne prilike, tehnička oskudica i slično nego i zahtjev politike koja je tražila najefikasniju oštricu u političko-militantnom smislu. U političkom životu bilo je nemalo ljudi koji su vjerovali u moć i tendenciju umjetnosti i zato valja posebno naglasiti sklonost umjetničkom utilitarizmu. Drama kao da je morala biti u funkciji poput parole.

Šime Šimatović je bio napisao još dvije drame koje se nisu mogle izvesti jer da nisu bile prikladne svojim tekstom. Marijan Stilinović, mladen Iveković dosta su primjedaba rekli s obzirom na formu, obradu, karaktere i drugo u Šimatovićevim drama. Šimatović je u tekst unosio songove, ples i druge elemente. Ustaše su bili zelene žabe i tako dalje, slično avangardnim težnjama ondašnjeg teatra. Sve te novotarije, prema mišljenju kritičara, odudaraju od klasičnog kazališnog teatra i utilitarnostičkog shvaćanja umjetnosti. U kritici su se naročito isticali pobornici socijalističkog realizma, kako se o toj teoriji mislilo u predratnim književnim časopisima. Na primjer, film »Pastir Kostja« nije pomogao ljudima koji su se kao, avaj, i pisac ovih redaka, ufali u novi, socijalistički,

udarni stil, realizam. Zbrka je bila na cijeloj širini velika i prijetnja odgovornih kulturnih radnika u forumima od dna do vrha. Tek smo poslije uvidjeli da je to bio utjecaj staljinizma, tj. dogmatizma a ne živog socijalističkog realizma. U vezi s tim pitanjima Đoka Petrović je napisao, žedan istinski novosti, čak i jedan referat o tome realizmu ali na kongresu, kako se govorilo, nije imao odjeka. Još prije, u Hvaru na Konferenciji kulturnih radnika Dalmacije u prosincu, ni dobar Kalebov referat o noveli nije posebno primljen, a bio je realan i originalan te je šteta da je propao. U onim diskusijama i naklapanjima, kada se toliko bezočilo i koješta govorilo, nije dakle hude sreće bio samo Šime Simatović nego i drugi dobronamjerni i spremni ljudi. Nitko nije opisao kako je i što je govorio Moša Pijade kada se našao na Baniji prilikom Prvog kongresa kulturnih radnika u Topuskome. U onim diskusijama i vatrama propao je i komad Jože Gregorina »Dosta je čekanja«. Šime Simatović i glumci, pa i književnik Ive Čaće, kako svjedoči komad »Zmija u procijepu«, i ne samo taj, vjerovali su da se može stvoriti teatar odozdo (poseban tip narodnog teatra) kako je o tome pisao Romaine Rolland, iako se znalo tek za neke njegove drame o francuskoj revoluciji. Ali — to je bio ipak Zapad a sjao je patnjom i divizijama Istok. Neke Eluardove i Aragonove pjesme bile su za drugu ligu vrednota. Publika i glumci bi morali biti *jedno* a novi teatar bi valjalo da ide mimo građanskog, salonskog, modernističkog i tome slično. Programi partizanskih kazališnih grupa bili su poučni u tome smislu. Dijalektalni elemenat je posebno palio. To je dublji problem naše dramaturgije još i danas kada se javljaju, pod parolom antiteatra i drugih floskula, kojekakve gluposti i laži.

Nasuprot tome, slobodnom traženju izvornih poticaja i sadržaja teatru, bila su poslije nazočna i drukčija shvaćanja, što se moglo uočiti kada je centralna grupa ZAVNOH-a došla u Dalmaciju početkom 1945. Takva shvaćanja zastupao je Joža Rutić koji je postao komesar Kazališta narodnog oslobođenja ZAVNOH-a u Splitu. Toj strani bila je dobro došla drama »Najezda« Leonida Leonova, drama koja im je bila argumenat. Još za rata Centralna kazališna grupa izvela je u Splitu »Najezdu« koju sam i ja u kazališnoj kritici prihvatio, kako svjedoči »Slobodna Dalmacija« (13. V 1945). I splitska drama, tj. Kazalište narodnog oslobođenja Hrvatske za Dalmaciju, izvela je za rata »Najezdu« u režiji Vatroslava Hladića, kada sam napisao prvu kazališnu kritiku (»Slobodna Dalmacija«, 4. III 1945). Kazalište narodnog oslobođenja Hrvatske za Dalmaciju razvilo se iz male kazališne grupe koju je početkom 1942. na vrhu

Dinare pod Troglavom osnovao i kojom je rukovodio Ante Vesanović, djelujući po Cetinskoj krajini, po Livanjskom polju, u Glamoču a poslije kapitulacije Italije na našim otocima te sam i ja, neka bude i to usput spomenuto, za tu grupu u oktobru 1943. napisao poemu »Pjesma trogirskog partizana« koja se obilato recitirala na oslobođenom teritoriju, kako to dokazuje i istraživanje Nevenke Bezić-Božanić. U referatu na konstitucionom kongresu to nije spomenuto. Nedavno je Nakladni zavod Matice hrvatske objavio zbornik ratnih poema ali ni tu »Pjesme trogirskog partizana« nema, iako ima stvari koje su poslije napisane, u poraču, i drugo.

Kazališna shvaćanja, koja je osnažila osobito »Naježda«, potisnula su u drugi plan težnje Šime Šimatovića, Jože Gregorina i drugih glumaca i kazališnih radnika koji su sanjali o teatru odozdo u duhu partizanskog kazališnog iskustva. Htjelo se nešto novo, novo kakvo je, doduše kasnije, postigao makedonski režiser Kjostarov koji je, valja reći, dok je gostovao u Zagrebu, osobito zanio Đoku Petrovića te je on napustio Zagreb, preselio se u Osijek vjerujući da će tamo izvan zagrebačkog teatra, pa i izvan pritiska što ga je osjetio izvedbom »Naježde«, stvoriti nešto novo. Rekao bih usputno da su najviše stari Gavella i mladi Stupica i Kjostarov, te poslije Spajić, Škiljan, Violačić i drugi, u naš novi teatar unijeli slobodni scenski stil i da su znatno spriječili krivo shvaćanje Stanislavskog i realizma u teatru. To shvaćanje mimo tih i drugih naših umjetnika vodilo je okamenjenju, staromodnosti i tome slično, kako smo se uvjerali kada su u Zagrebu gostovali glumci Hudožestvenoga teatra prije dvadesetak godina.

2.

Drama Šime Šimatovića »Pobjeda nije mramor« izvedena je prvi put u oslobođenom Šibeniku veljače 1945. Sve je bilo rasprodano pa se jedva našlo mjesta za članove ZAVNOH-a u glumačkoj loži. To je bilo prvi put da je jedno partizansko kazalište prodavalo ulaznice. Drama je izvedena u Šibeniku četiri puta. Poslije Šibenika »Pobjeda« je davana u srušenom Zadru. Uspjesi u Šibeniku i Zadru bili su medeni dani te drame.

Prirodno je bilo da se grupa predstavi u Splitu jednim domaćim partizanskim komadom pa je tako došlo do odluke da se izvede u zgradi starog kazališta najprije Šimatovićeva drama »Pobjeda nije mramor«, a zatim i Borovi »Teški časovi« i Čaćina »Babuška«. I zaista, početkom ožuj-

ka daje se u Splitu ta Šimatovićeve drama. Ja sam tada bio jedan od članova kulturne rubrike »Slobodne Dalmacije« te sam bio poslan u teatar da napišem kazališnu kritiku za list koji je za mene tada bio najveći list u zemlji i Evropi. »Slobodna Dalmacija« je bila sugestivan i velik simbol ustaničke Dalmacije, što je značilo Hrvatske i Dalmacije. Nitko se još nije našao da kaže i dokaže da nikada možda u Evropi nije jedna tako mala pokrajina dala toliko u pobuni kao Dalmacija. Začuđuju ne samo statistike nego i revolucionarne činjenice i masovnost. Nada u nacionalno oslobođenje i, još više, apsolutnu slobodu očitovala se velikim i masovnim stilom pa se bilo pomislilo da se našim ustankom rješava čak sudbina svijeta, kao da je bio ključ u rukama. Ljude je vodila utopijska svijest kako o tome fenomenu govori Bloch, ali ne bez vjere u praktični, stvarni moral političke partije i njezina vodstva. Tu je bio i sin Dalmacije Vladimir Nazor čije su pjesme, priče i čitanke oživjele u ljudima draž mita, šikare i ševarja; njegovi su se simboli pretvorili u žive partizanske snage. Odatle toliko vjere ali — logično — i tragedije.

I zaista, i ja sam se našao u splitskom teatru kao dio tog fenomena i s dozom uvjerenja da sam kazališni kritičar, kada je već tako dobro bila ocijenjena moja prva kazališna kritika Leonove »Najezde«. Slovio sam kao veliki znalac kazališta. Čudno! A zapravo, što je bilo sa mnom? O teatru zaista nisam znao ništa ili vrlo malo. Rijetko sam i bio u teatru, na premijeri nikada, nisam znao ni što je premijera, a riječ praizvedba mučila me kao nepoznanica. Istina, kao đak igrao sam jednu pjevnu ulogu u nekoj opereti a poslije i neku komičnu ulogu u Uvodićevoj aktovki »Ona od pivca«. Bez znanja o teatru i bez kritičarskog iskustva, kada se zaista mjeri riječ kao prašak u apoteci, ja sam pisao prve kritike, a kako je došlo do mojih rečenica čak o kazališnoj politici, ne bih znao reći. Onda je svatko prihvaćao da govori i radi što se odredilo često odoka, svatko je mislio kako sve zna i sve može jer u nama živi svemoćni partizanski duh kao apsolut koji je svezajuća moć. Nisam znao o glumcima ništa, tek sam znao što je talijanska komedija, ruska drama, šekspirski teatar i slično. Sve što sam znao bilo je samo pročitano a ne dovedeno u vezu s pravim teatrom i živim glumcem i dramaturgom. Malo poslije shvatih da je kazališni, glumački trud najteži, tragičan trud.

Meni se izvedba Šimatovićeve drame na prvi pogled kao impresija u kazalištu svidjela, ali — odlazeći kući kroz Teutinu i Matošićevu ulicu — već u stepeništu zgrade, dojam je izbljedio kao što izbljedi impresija

nekoj plakata. I to da mi je prvi dojam izbljedio tako brzo, da je »požmario«, bio je kriterij moje kritike kazališnog komada Šime Šimatovića. Teksta nisam poznao jer sam tek u zadnji čas sam saznao što se na daskama ima dati budući da su plakati bili većinom nalijepljeni za manje od sata uoči premijere. Poslije sam saznao da to nije bilo slučajno te da to nije bio izraz iljfpetrovskog mentaliteta, kako sam onda mislio o nama u poraću. Sve ludosti, pa i tolike tzv. ozbiljne stvari, ja sam u dobroj volji i iz političke naivnosti iljfpetrovski karakterizirao. Ozbiljan je samo Centralni komitet, a sve ono ostalo prema terenu sve manje i manje, pa sam se često osjećao na suhoj obali, daleko od samog čovječanstva. Svjetlost je dolazila iz metafizičke dubine komitetâ.

Da ne bi bilo nesporazuma, citirat ću cijelu kritiku na »Pobjedu nije mramor«, a zatim ću što god reći.

»Gledajući komad 'Pobjeda nije mramor' od Šime Šimatovića, gledalac misli da se htjelo tim djelom dramski prikazati neku partizansku porodicu Tome Grgića, iz koje se rađaju i u kojoj se susreću partizanski borci što s partizanskom Hrvatskom odolijevaju okupatoru i njegovim slugama, tvrdo vjerujući u konačnu pobjedu.

U prvoj slici upoznajemo se s porodicom Tome Grgića, staroga demokrata i poštenjaka, s njegovom djecom, mladim Milanom i Anticom, pristašama narodnooslobodilačkog pokreta, kao i s poznatim slugom Jurjem Rukavinom Foksom, koji je figura iz ustaškog pokreta i domobranske soldateske. Gledajući prvu sliku Šimatovićeve komada, gledajući poštenu stav Tome Grgića i njegove žene, te borbeni partizanski stav Milana i Antice s jedne i Foksa, mračnoga i krvoločnoga 'U' razbojnika s druge strane, misliš da to pisac postavlja osnovicu dramske suprotnosti komada, suprotnosti koja će se tamo negdje u trećoj ili četvrtoj slici zaplesti do skrajnje napetosti i složenosti, kakova je i ova naša borba protiv fašizma. Ali već u drugoj slici, poslije Milanova odlaska u partizane, odlaska pri kojem se moglo naslutiti idealnoga i divnog vojnika ustanka, pisac je na žalost slomio svoju zamisao, ako je uopće i imao neke sasvim određene zamisli. I mjesto da nas upozna u toj slici s partizanskim životom u kojem izrazito kao dramski karakter stoji, živi i radi u najgorim okolnostima partizan Milan, titovski omladinac Hrvatske, koji bi se i u partizanskom životu bio morao uhvatiti u koštac sa strašnim okolnostima kao i negativnim pojavama samoga partizanskog života, pisac nam naprosto ilustrativno donosi nekakvu šareno-zabavnu, bazarsko-pozadinsku scenu u kojoj, primjerice, jedna cigla cigareta ide

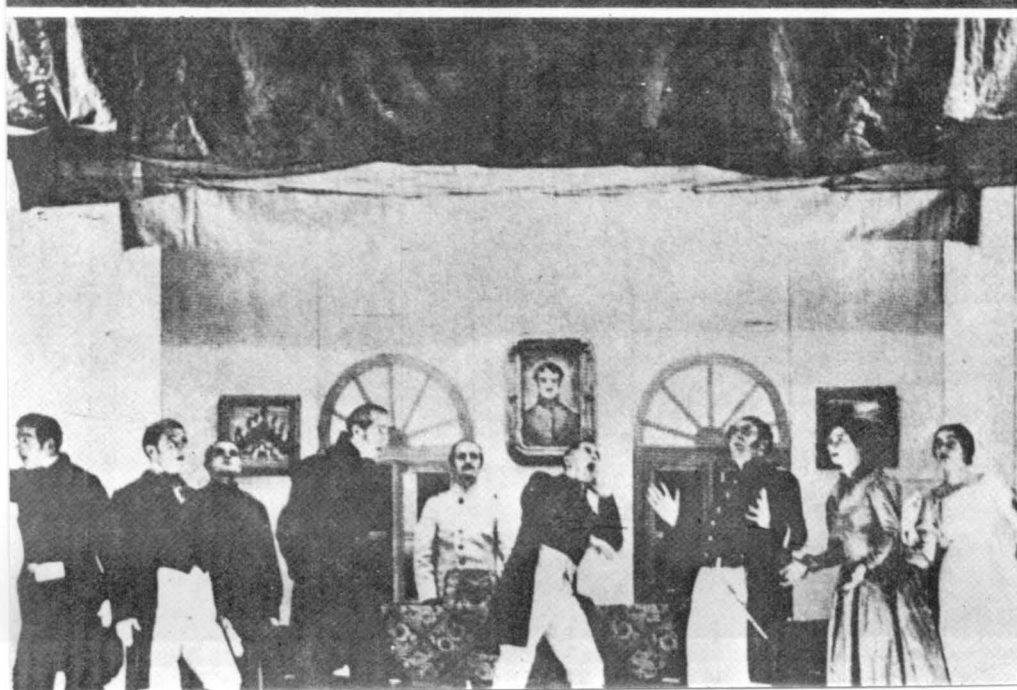
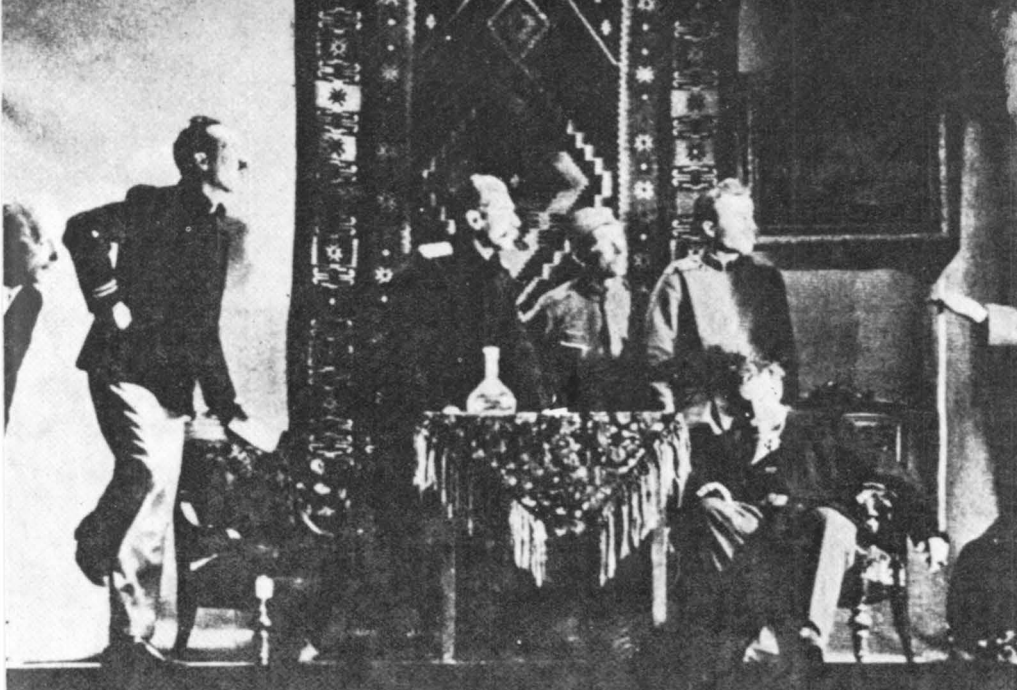

od usta do usta ili se pričaju nekakve zaista neduhovite rečenice i u kojoj Milana kao da nema, kao da se bezlično izgubio. U trećoj slici, međutim, pisac se oporavlja, donosi nam, naime, ambijent partizanske bolnice u nekoj staji s kolima, sijenom i, valjda, balegom, dok tamo negdje još tutnji bitka u kojoj je Milan bio ranjen. U toj staji, u toj bolnici, u liku djeda Mića, javlja se i stara pastirska Hrvatska, koja ranjenicima donosi mlijeko, malo humora i stare patrijarhalne dobrostivosti. U onome teškom stajskom ambijentu, u onoj iluziji koju izaziva djed Mića, što nas uostalom podsjeća na nekoga dobra starca Rusa, a javlja se dobrota partizanske bolničarke, prepoznajemo ranjenoga Milana, koji poslije strašnog osjećaja malaksalosti i bolova od zadobivene rane, snažno pokrenut sudbinom druga koji je nenadano uoči pokreta izdahnuo, upada u grčevit plač i onako ranjen, blijed i iscrpen, i isplakavši se nad mrtvim drugom, juriša kroz vrata staje na neprijatelja i pada u boju.

Tako bi se mogao literarno ispričati sadržaj 'drame' 'Pobjeda nije mramor'.

'Pobjeda nije mramor' nije drama. Ona je dugi skeč ili nekoliko skečeva, racionalno, a ne umjetnički, estetski povezano.

Međutim, ovaj komad Šime Šimatovićeava imao je uspjeha. Odakle taj uspjeh? Prvo, jer su na binu doneseni neki momenti iz života, koji su potresni kada se oni ma gdje odigravaju; i drugo, jer je komad postavila (Laurenčić) i igrala dobra i uigrana kazališna grupa koja ga je *vještački oživjela na pozornici*.

Centralna kazališna družina zna što je pozornica, čime se postižu draži glume, vođena je moralom borbe ali i ljubavlju i zanosom za teatar i dramsku umjetnost. Uz to, izgleda, njome rukovode ljudi koji poznaju teatar i umiju, čak, umjetno postaviti tipove prigodom režiranja sve i kad tih tipova umjetnički obrađenih i nema u danom djelu; u Centralnoj kazališnoj grupi ima teatarske atmosfere. No mora se prigovoriti da se zapaža, općenito govoreći, rutiniranost afektiranja kao što je afektiranje dikcijom, pokretom; teatralnost je također mana ove družine.

Ali zašto je Centralna kazališna družina donijela u Split 'Pobjeda nije mramor' i zašto je, nuzgredice rečeno, nastupila sutradan s 'Babuškom'? Zar nam nije dosta tih nesretnih skečeva, tih nepoetičnih djela, tih stripova na našim pozornicama? Ako su partizanske kazališne grupe u početku bile primorane da na oslobođenom teritoriju izvode skečeve, zar Centralna družina, kad je već toliko vremena u oslobođenoj Dalmaciji, zar uz svoj repertoar skečeva nije mogla nastupiti u Splitu s

ozbiljnim dramskim djelom, kad već raspolaže s uigranom grupom i iskusnim rukovodstvom svoje dramske sekcije? Istina, i prije rata naša su kazališta muku mučila oko repertoara domaćih dramskih djela, ali ako nemamo u ovaj čas neko domaće odgojno dramsko djelo, zar nemamo svjetsku i staru dramu u kojoj se zaista može naći djela s herojskim i humanim sadržajem?»

Eto, to je moja kazališna kritika Šimatovićeve drame na daskama splitskog kazališta.

Koliko je istine u tome tekstu, ja ne znam. Tekst drame je propao, ono je vrijeme mrtvo, a ja sam priznao da sam bio nevježa u ovijem stvarima teatra, režije i glume. Naravno, kada sam malo kasnije osjetio — iskreno — da je moja kritika bila zapravo bezdušna i da nije bila primjerena prilikama u kojima je drama »Pobjeda nije mramor« bila napisana i izvedena na pozornici, bilo je, avaj, kasno i tjeskobno za mene, s druge strane. Ja nisam shvatio da je to djelo bio čin mladosti, partizanske muke i političkog uvjerenja. Nisam osjetio biće glumca, ratne okolnosti i ono što je osjetila časna splitska publika koja je komad, kako sam i napisao, srdačno pozdravila i primila. U onim ambijentima, u onim ratno-popratnim neprilikama, u polusrušenoj zemlji, u vonju krvi i u gladi i nevolji, ja sam drami Šime Šimatovića pristupio kao da je to djelo renomirana književnika i izvedba pripremljena u miru i pod sigurnim krovom. Vidim da sam pohvalio drugu sliku i da sam vidio njezinu dinamiku ali, u cjelini, osvrt je bio negativan i nije dramu preporučio. Čak sam govorio o kazališnoj politici kao da sam ministarski načelnik, a o tijem stvarima nisam imao pojma. A »Pobjedu nije mramor« valjalo je pozdraviti nekako drugarski, utjecati na novine da o njoj još pišu i da je naprosto propagiraju. Izvedba u Splitu bila je posljednja izvedba te Šimatovićeve drame. Moja kritika, mislim, dobro je došla novoj upravi Kazališta narodnog oslobođenja ZAVNOH-a koja je uvrstila u repertoar »Najezdu«, a ne »Pobjedu nije mramor« za prvi nastup u Zagrebu. Strašno mi je bilo što sam onako nepromišljeno i apstraktno pristupio toj drami na splitskim daskama, a nisam bio pozvan, kažem to evo treći-četvrti put, da sudim kao stručnjak i čovjek takta. Ne tješim se time što sam i ja dobio i gorih udaraca na sve četiri strane. Pa i zbog ove moje kritike.

Da, nije sve svršilo na mojoj kritici jer se nastavilo i poslije njezine pojave u »Slobodnoj Dalmaciji«.

Klapa koja je na neki način bila uz mene izazvala je Šimatovićeve poštovaoce i drugove, među kojima je bilo i političkih radnika: valjalo mi je odgovoriti. I doista, u »Vjesniku« izlazi iz pera kazališnog čovjeka Đoke Petrovića napad na mene i na moju stručnost, napad koji me, vidim i danas, nije ni najmanje smeo jer i ja sam kao i taj Đoka Petrović i cijeli teatar vjerovao u isto i nisam mogao vjerovati da i mene može đavo odnijeti. Osjećao sam se u pokretu siguran kao da sam u krvnoj zajednici, nije bilo zadnjih misli, ne barem ružnih i gadnih.

Privolu da se na moju kritiku odgovori dao je i Vladimir Bakarić, kako sam mnogo kasnije saznao, a Ličanin Jakov Blažević rekao je svome zemljaku Šimatoviću da, eto, vidi što bi bilo kada bi se pustilo takve da čine što ih je volja, kakav je i Šime Vučetić. Naslov odgovora Đoke Petrovića bio je pitom i blag (»O kazalištu i kritici«, Vjesnik, 30. 3. 1945). Nije težina bila u tekstu Đoke Petrovića nego u uvodnoj riječi koja nije bila potpisana. Samo je bilo naznačeno »Uredništvo«, što znači da je to tekst i mišljenje cijele redakcije pa dakle i cijelog socijalističkog saveza, tj. jedinstvene narodnooslobodilačke fronte; u kulturnoj redakciji radio je i književnik Ivan Dončević i nije mi se dopao kada sam ga, prvo, vidio u teatru i, drugo, u redakcijskoj sobici. Te uvodne riječi »Uredništva« glase ovako:

»Na području umjetničkog stvaranja, možda više nego bilo gdje drugdje, susrećemo se s gledištima i nazorima u osnovi suprotnim, naglašeno subjektivističkim i zagrižljivo branjenim. To je posljedica strahovite zbrke, koju su ponijeli iz prošlosti sa sobom kao nezdravo nasljeđe neki ljudi. Ali kao svagdje danas, tako i u umjetnosti, postoji težnja za objektivnom istinom, kojom se mjeri i utvrđuje umjetnički kvalitet. Na tom putu treba raščistiti još mnoge pojmove, mnoge stvari postaviti na pravo mjesto.

Upravo s tom svrhom donosimo i kritički osvrt Đ. Petrovića na ocjenu, koju je Š. V. napisao u 'Slobodnoj Dalmaciji' povodom splitske premijere drame 'Pobjeda nije mramor'. Iako je osvrt napisan direktno na pisanje Š. V. u 'Slobodnoj Dalmaciji' on se dobrim dijelom odnosi i na kritiku Šimatovićeve drame, koja je objavljena u prošlom broju 'Vjesnika'.

Vjerujemo da će ova posljednja diskusija u našoj štampi pridonijeti u mnogo čemu razbistravanju pojmova i pravilnom gledanju na naše umjetničko stvaranje, a napose na naše kazalište, koje je u nastajanju«.

Eto, to je potpisala i napisala redakcija »Vjesnika«. Petrovićev pak tekst bio je, rekoh, blaži, nije u njemu bilo naklapanja o subjektivističkom naglašavanju, o zagrižljivosti, o posljedicama strahovite zbrke koju da su iz prošlosti ponijeli sa sobom neki ljudi kao nezdravo nasljeđe prošlosti. Zanimljivo, u riječi »Uredništva« se vjeruje da će ova posljednja diskusija u našoj štampi pridonijeti razbistravanju pojmova i pravilnom gledanju na naše umjetničko stvaranje a napose na naše kazalište koje da je u nastajanju. Nikakve diskusije u našoj štampi nije bilo a što se diskutiralo u uredništvu »Vjesnika« i drugdje, ja nisam znao jer ni u kakvoj »diskusiji« nisam sudjelovao. Sve je dakle bilo iza vrata.

Na odgovor Đoke Petrovića ja sam odgovorio na šest kartica i predao Ivanu Dončeviću, ali — odgovor nije bio štampan i tako je stvar, mislio sam, završila. Jer da sam ušao u polemiku, tko zna što sve ne bih bio rekao i tko zna s kime se sve još ne bih bio posvadio, a bio bih stvorio protiv sebe, barem za neko vrijeme, javni front od kojeg se, onako sam i nespretno, ne bih bio mogao obraniti, ili bi mi bila, prije ili poslije, zatvorena diskusiona vrata; tako nešto. Mučno mi je bilo što sam, ponavljam, onako odbio dramu Šime Šimatovića, ali mi je bilo mučno što sam osjećao da je protiv mene neka pozadina o kojoj ja nisam imao pojma. Između te pozadine, s jedne, i javne stihije, s druge strane, osjećao sam se bespomoćan, sam samcat i napušten a sve, tako mi se činilo, slavno biva i herojski, baš herojski ide naprijed; ja pak ostajem na stanici kao na školju i vrijeme sigurno juri ka svome odredištu. Dakle, slučajna kritika bila je za mene a ne samo za autora drame Šime Šimatovića, jedna od točaka odakle je počela zajednička tjeskoba. Dva jadra Šimuna na ražnju!

Ali sve za mene s tim odgovorom »Vjesnika« i Đoke Petrovića nije završilo i o tome ću nešto reći bez straha što se od teme udaljujem nekoliko metara.

Početkom veljače 1945. godine još se vodila bitka za Mostar, a računalo se da bi se na jugu Dalmacije između Gruža i Boke kotorske mogla iskrcati kraljevska vojska sa svojim prijateljima. Oblasni narodnooslobodilački odbor poslao je Cvita Fiskovića, Živka Jeličića i meneka u u Dubrovnik u neku kulturnu misiju. Lako je bilo s već uspostavljenom prugom doći do Dubrovnika ali — kako se vratiti? Bojao sam se svakoga vruga, pa i toga da i mene u nevolji i panici ne pokupe u zlatnoj pozadini. San me držao da dočekam potpunu slobodu, da se konačno najedem, obujem i odjenem. Da mi je bilo u tome momentu biti na Pata-

goniji među pingvinima i tamo se kriti od Gestapoa i svih drugih moćnika. Neće me valjda u moru pingvina, i to maskiranog u odori pingvina, pronaći tragatelji čovječanstva? Ipak sam se sretno vratio iz Gruža u Split, i to motornom jahticom Ratne mornarice.

Kako smo Živko Jeličić i ja završili na jahtu, sada ne bih govorio. U salonu te jahte bili su već za stolom Vice Buljan, zatim Mladen Iveković, dvojica meni nepoznatih Dubrovčana i još jedan od mene malo mlađi drug u šinjelu starog kraljevskog oficira, bez oznaka čina. Kao da jest i opet kao nije vojnik, više sličan čovjeku koji je samo privremeno u vojničkoj odjeći. Ja sam se uz njega osjećao čak velikim borcem. Bila je bonaca od Gruža do grada Korčule. Taj čovjek, meni zaista nepoznat, razgovarao je s jednim rodoljubom Dubrovčaninom o odnosima partizana i građana u gradu Dubrovniku. Čuo sam nehotice samo »četiri stotine kišobrana za NOV i POJ«. Sve što je taj rodoljub govorio mojemu suputniku on je marljivo bilježio u džepni notes kao čovjek koji sprema reportažu. Meni se možda i zbog toga taj suputnik svidio a nijesam bio slijep za njegovu sabranost, nenametljivo ponašanje, mirnoću i koncentraciju. Ja bih, nervozan od nekog straha, čas pogledao u suputnike ne znam zašto, a čas bih izašao na palubu kao da sam zabrinut, i ta se igra ponavljala do Korčule. U grad Korčulu jahta je nenadano pristala uz obalu do Lučke kapetanije i svi su suputnici nekako nestali na kopnu i ja sam se, sam, bez Živka koji je sve prikriveno promatrao, iskrcao također na korčulansku obalu, ne osjetivši nimalo da je to »moj« otok i slične stvari i trice. Čim sam se iskrcao na rivu i osjetio bjelinu pločnika, počeo sam šetati da malo i ja protegnem noge. A misleći da sam zaista sâm, koračao sam nekako energičnije jer kao da se htjedoh na kopnu potvrditi. Ne znam što ni kako, ali su mene počeli pozdravljati razni drugovi na rivi koje sam tek tada, dok su me pozdravljali, jasnije zapažao. »Zdravo družo Šime! Zdravo, družo Vučetiću, kako ste putovali iz Gruža, zdravo, družo Vučetiću!« I tako nekako. Što to mene, mislio sam, ovako drugarski pozdravljaju a tu sam se slučajno, kukavan, našao, jedva čekam da dođem u Split i da vidim Katu, ženu, babu. Njihove pozdrave ja sam osjećao ugodno, počeo sam misliti da me se smatra važnim književnikom, novinarom, članom ZAVNOH-a pa sam i ja, u timbru baritona, da bih se tim drugovima pričinio važnijim, čas tiše, čas glasnije odgovarao: »Zdravo, zdravo, drugovi, Zdravo, zdravo...« I tako, u tom svečanom i pomalo službenom raspoloženju ja sam se ukrcao na jahtu kao da je moja, ne zapazivši kako su se ukricali

ostali suputnici, pa ni Živko Jeličić koji je, možda, bio ljubomoran što su me onako na rivi moji zemljaci pozdravljali.

I uputili smo se prema Splitu, fala bogu.

A kako smo ručali na putu dok je jahta poslije Gruža i Velikog Vratnika išla uz Pelješac, ja sam ostao na palubi, a i moj misteriozni suputnik. Ostali su sišli u salon — možda zbog straha od mitraljeza neprijateljskih aviona koji su mogli naići. Bila mi je prilika da se približim mome nepoznatom suputniku i da započnem s njime razgovarati. Pomislivši da je i on u nekoj redakciji (nema, ponavljam, oficirskih oznaka) počeo sam govoriti o »Slobodnoj Dalmaciji«, o »Naprijedu« te sam taj list superiorno pohvalio, saznajući da i moj suputnik »nešto«, kako je rekao, radi u tome partijskom listu. Mislio sam listiću. Da, ja nisam imao dobro mišljenje o »Naprijedu«, bio mi je većinom mršav, stilski slab, bez duhovitosti i tome slično ali ja sam ipak taj list hvalio, kada već u njemu »nešto« radi moj suputnik koji mi se, ponavljam, dopao. Ta on je tiho govorio, svaka mu je rečenica bila jasna i jednostavna, nije vikao poput ostalih partizana i govorio nesuvislo i u afektu.

Stigavši u Split, već je bila večer, pod Lučku kapetaniju, dočekao je jahtu veći broj boraca i ljudi odjevenih na partizanski, slobodni način, nemalogradanski. Naivan i euforičan, pomislio sam, još malo pod dojmovima s Korčule (»Zdravo, družo Vučetiću!«) da su to mene dočekali. Vrtjela se katkad i u meni Nazorova pojava pa sam i ja mislio, kao, ona žaba narodna, da i mene potkuju kad već potkivaju konja. U omaglici i uzbuđenju izišao sam na splitsku rivu ne opazivši kako su izišli Živko, Vice i drugi suputnici pa ni moj čudni suputnik novinar. Bio sam pun sebe i utopije te sam se osjećao superiornim kao nikada u životu, kao da sam član nekoga velikog komiteta koji odlučuje o sudbini i bonovima.

Pojavivši se sutradan ujutro u redakciji »Slobodne Dalmacije«, počeli su me suurednici i ostali personal na čelu sa Živkom Jeličićem zezati i ostalo. »Pa ti ne znaš s kim si putovao? Što si to s Bakarićem govorio i prepričao koješta i još začinjao to s erotičnim šalama, isticao golo-tinju i figure veneris?« Pa jesi li ti znao, znao si, da je to bio Bakarić, sekretar CK KPH? Igraš se ti još glavom i s komitetima!« I tako dalje.

Ja naravno sve to nisam uzimao u obzir jer nije to prvi put u životu da me uzimaju u kolo, da me jelačićubane, da me karikiraju i osamljuju. Istina, u tome zezanju i u toj upotrebi imena Bakarić, što

je trajalo nekoliko dana, meni bi sinulo kao da je možda ipak istina što čujem ali ja bih odmahnuo glavom i dalje mislio kako je to Živko Jeličić zgodno izrežirao, kako je sve zabavio pa mu valja, njemu tako duhovitom i vitalnom, biti zahvalan u teškim i gladnim danima i neprikladama u nemalo od avijacije razrušenom gradu Splitu.

Slučaj sam zaboravio. Vrijeme je ipak letjelo i »radilo« za mene. Sloboda i mir su sasvim na pragu, Šime Šimatović je izbljedio u meni, pa, naravno, i šale s mojim izletom u Dubrovnik na jahti. U tome je došao i dan formiranja prve hrvatske vlade u Splitu, koji je bio za sve velik, a za mene to je ostao samo do večeri neposredno poslije proglašenja Vlade naše buduće federalne Hrvatske u federativnoj Jugoslaviji. Tako su se varirale oznake »federalni« i »federativni« i nikad nisam znao što to znači.

Da, pošto je svečanost proglašenja vlade završila i cijeli Split bio oduševljen kao poslije »Hajdukove« pobjede nad »Građanskim« u Zagrebu, izišli su neki članovi vlade i ZAVNOH-a na šetnju po rivi, dolje na bivšoj mletačkoj rivi, na kojoj sam se i ja našao poslije stajanja na Narodnom trgu. I gledam ti ja članove vlade i ZAVNOH-a, vidim u prvom redu kako Vladimira Nazora drže ispod ruke, s jedne strane, Vicko Krstulović i, s druge strane, onaj moj suputnik s jahte. Nije bilo druge: to je on, to mora zaista biti Vladimir Bakarić. Ali ne vjerujući ipak dokraja da je to baš on, upitao sam nekog susjeda u špaliru, i taj mi reče da su to Nazor, Bakarić i Krstulović. »Ovo je neka teška reakcija!« čuo sam zatim.

Sada se u meni sve zamutilo i toliko činjenica oživjelo. Dakle, Živko Jeličić i kompanija zaista su govorili istinu. I vlada, i »Slobodna Dalmacija«, i »Pobjeda nije mramor«, i Šime Šimatović, i Vladimir Nazor, i Centralna kazališna družina, i jahta, i baritonski pozdravi s Korčule (»Zdravo, družo Vučetiću!«) — sve se u meni uzmutilo i ja sam, neposredno poslije oduševljenja povodom formiranja vlade Hrvatske, osjetio tjeskobu kao na početku rata. »Pa zar se to tako nastavlja moj život?« Jer ja sam mislio da je proglašenjem nacionalne vlade postignut konačan rezultat naše borbe i povijesti. Kao da je za mene postignuta sloboda bila početak, tj. nastavak stare muke. Zbilja, mahao sam glavom kao u krimiću (»Ne budali drago dijete, reče grofica« i nastavi piti čaj) i ne znam kako sam stigao doma u Matošićevu i ne znam kako sam legao, ne opazivši ni gdje je žena, ni kći, ni baba. Bio sam zgažen kao na ekranu Ping-Pantera preko kojega je prešao valjak traktora. Hoću li

uskrsnuti? Što ti vrijedi uskrsnuće! Uskrs je samo iluzorna naknada za izgubljeni život. Što to opet biva s nama na rivi, u postelji, u klozetu, na jahti, u redakciji...?

Teško sam platio moju kritiku Šimatovićeve drame i ja bih bio napisao u onom momentu, da se to moglo, odu Šimi Šimatoviću, Đoki Petroviću i drugima, pa i Vladimiru Bakariću koji je rekao da mi valja odgovoriti, iako je pohvalio (tako sam čuo) moje pisanje. Nisam se sjetio tada, a ni mogao doći do ideje, da bi se kao povod bilo našlo nešto drugo da se nije bio našao Šime Šimatović sa svojom dramom, pa da se onako srušim. Bili su u nama ipak svi razlozi za posrtanje i padanje. Ono što se tako sjajno bilo javilo o proglašenju odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a i ono na dan proglašenja Federativne Republike Jugoslavije brzo je nestalo iako je, pravo reći, u isti mah ostalo kao temeljna vrijednost u našim nazorima. Da, da, pobjeda nije mramor, ona je rezultat muke i žrtava kako je i Šimatovićevoj dram, što ja nisam dobro bio vidio. I što se tu može?

Ovaj moj susret sa Šimatovićevom dramom je primjer o odnosu kazališne kritike i dramskog djela o čemu se na ovom simpoziju hvarskom tek nešto malo reklo. I još nešto. Ovaj je susret bio i glas koji mi je, doduše naknadno, rekao da je svaka riječ teška u virovima revolucije te da je valja mjeriti kao suho zlato da se ne bi počinila ni nehотиčna greška.

Toliko je toga prošlo, sve je naše prošlo i na pragovima su trajno nove generacije kao osvježena savjest pred kojom se ne može lagati i bježati u zaklon.